

5. A DEMOKRÁCIA ESÉLYEI

„Minden harc útján jön létre.”
Hérakleitosz

Ha valaki meg tudná mondani, hogyan élhetne meg az emberi társadalom hatalom nélkül, az elképzelhető legnagyobb jót tenné az emberiségnek.

Csakhogy ezt senki sem tudja megmondani.

Olvastam kínai állambölcseleket. Ezek a régi gondolkodók kisebb-nagyobb vidéki uralkodók (hercegek) udvarában kormányozgattak vagy vendégeskedtek, s egyetlen jó tanácsuk volt: uralkodj erkölcsösen. Csakhogy ez illúzió.

Amíg embernek ember fölött hatalma van, addig az emberközösség tényleges gyakorlatában erkölcsről szó sem lehet. A hatalom eleve egyenlőtlenség. A hatalom alaptörvénye, hogy növekedjék (mert ellenkező esetben csökken). A hatalom: lehetőség, hogy visszaéljenek vele. Miképpen lehetne tehát eljutni olyan állapotokhoz, amilyenekre erkölcsi érzékünk mindig is vágyott, s amelyek kizárnák, hogy embernek ember fölött hatalma legyen?

Olyan kérdés, amelyet nemhogy megválaszolni, hanem már feltenni is lehetetlen.

Mert a társadalmat éppen a hatalmi viszonyok (a dominancia-viszonyok) strukturálják, ezek nélkül alaktalan tömeg maradna. Valamiféle hatalom nélkül egyszerűen széthullana a társadalom. Pillanatnyi hatalmi vákuum itt-ott előállhat ugyan, de tartós vagy éppen állandó vákuumot (anarchiát) az emberközösség nem visel el.

Vulgárisan szólva: rendtartó hatalom nélkül azonnal egymás torkának esnének.* A hatalom eszerint rendet tart, miközben több-

* Amikor ezeket a sorokat írom, 1990. március végén, Marosvásárhelyt éppen ilyesmi zajlik.

kevesebb nyíltsággal elnyom és uralkodik. Elnyomás, uralkodás nélkül rendet sem tarthatna – hiszen ez nyilvánvaló.

Amióta az eszem tudom, mindig diktatúrákban éltem, úgyhogy alkalmam volt kitapasztalni a hatalom természetét. A diktatúra ugyanis a meztelen, a leplezetlen hatalom, a par excellence hatalom: a tiszta modell. Minden más hatalomtípus a felszín alatt, elleplezetten hordozza ugyanazokat a vonásokat, amelyeket a modell tisztán mutat fel. Úgyhogy szinte már hálás lehetnék, amiért véges-végig diktatúrákban éltem, különben sohasem jutott volna eszembe elgondolkodni a hatalomról.

Mindenekelőtt arra lehetünk kíváncsiak, hogyan áll elő a hatalom, mi a genezise. Erre nézve az állatszociológia (az emlőshordák szociológiája) világosít fel. Mert hát az emberfaj, úgy tudjuk, nem más, mint a főemlősök törzsfjlődésének egy különös mutációja, amely szociális keretben jött létre, s azóta is szociális keretben él. Kezdeti állapotára tehát az emlőshordák általános jellemzői érvényesek. Mért is gondolnók, hogy nyelv és tudat kialakulása előtt (az emberré válás előtt) az előemberek közösségében más erők és törvények érvényesültek, mint bármelyik állathordában? Biztosra vehetjük: az emberközösség kezdeti állapotát az emlőshordák szociológiája maradék nélkül leírja.

Az állatszociológia az emlőshordákat hierarchikus, szelektív, dinamikus szerveződéseknek írja le.

Senki se képzelje például, hogy egy hiénafalka véletlenül összeverődött, magányos hiénák egyenjogú és alaktalan tömege. (Ilyesmit csak Jean-Jacques barátunk hitt az emberi társadalomról, ideologikus naivságában.) A falka organikus, funkcionális struktúra, annak szigorú és persze dinamikus szerkezete van. Az, ami megszerkeszti, ami strukturálja: a dominancia-harc.

A dominancia-harc az állatvilágban egyedek között kialakuló elkeseredett, vad, egyéni küzdelem, mondhatni párbaj, amely életre megy – de azért halálra mégsem! A kutyák között például a párbaj vesztesének van egy jellegzetes mozdulata: odakínálja torokát a győztesnek átharapásra, mintegy letérdepel, mire a győztes valamiféle gátlás alá kerül, megdermed; bármilyen elszánt volt

előbb, most képtelen ártani ellenfelének.* A győztes tehát nem öli meg a vesztest, hanem csak meghódulásra s ezzel föltétlen engedelmességre kényszeríti. Mintegy rabszolgájává teszi, ahogy az ókorban az emberek között divatozott. Ezzel aztán el is dőlt az alá- és fölérendeltség kérdése, tisztázódott, ki az úr, ki a szolga,** egymáshoz képest ki milyen helyet foglal el a szociális hierarchiában. Mindaddig, míg a falka dinamikus egyensúlya meg nem bomlik, ez a dominanciaviszony érvényben marad.

A falka komponensei: egyedek. Ezeknek születésüktől fogva eltérő tulajdonságaik vannak: egyik erősebb vagy agresszívebb, a másik intelligensebb. Született tulajdonságaik (és talán szerzett „tapasztalataik”) folytán az egyedek már eleve *egyenlőtlen* eséllyel vesznek részt a dominanciaharcban. Az az egyed, amelyik tulajdonságainak összessége folytán fölénybe kerül és sikerrel vívja meg minden dominanciaharcát, az lesz a falka vezére, annak azontúl összes társa külön-külön és együttvéve engedelmeskedni kénytelen.

Elborzasztó és csodálatos az az ábra, amelyen a falka szerkezetét, függőségi viszonyait ábrázolni szokás. A dominanciaharc abszolút győztese tehát a vezér. Őt egyetlen – kivételesen két – egyed követi a rangsorban: az alvezérek s egyúttal potenciális aspiránsok. A vezér ezektől persze a legszívesebben megszabadulna, hiszen közvetlen riválisai, de nem teheti, éspedig nemcsak vele született gátlása folytán, hanem mert dominanciát vívtak ki a falka maradéka fölött. A következő lépcsőben olyan egyed foglal helyet, amelyik egyértelműen függ a vezértől, de már a riválisoktól (ha kettő van) nem egyértelműen függ: talán csak egyiknek, talán mindkettőnek alá van vetve. A negyedik lépcső, mondjuk, lineárisan függ a harmadiktól, de már az ötödik (amely persze szintén lineárisan függ a negyediktől) a harmadik lépcsőtől esetleg nem függ. És így tovább, sorra lefelé, a leggyengébbekig, a szukákig, a kölykökig, mindig fenntartva a lehetőséget, hogy egy olyan egyed, amelyik a falka általános rangsorában alább van, némelyik fentebb levővel szemben azért domináns helyzetbe jusson. Egé-

* Szépirodalmi síkon ezt *Thomas Mann* írja le szépen (*Úr és kutya*).

** *Goethe* szavaival: ki a kalapács, ki az üllő.

szen olyan ez az ábra, mintha valamely előre- és visszacsatolásokra épülő logikai rendszer vázlata volna.

Elborzasztó és csodálatos – mondom –, hiszen csaknem szó szerint megegyezik azzal, amit a modern hadsereg függőségi viszonyairól Tolsztoj tudott, s azután magam is leírtam egyszer.* És így alakul ki a horda hatalmi struktúrája, így alakul ki maga a horda mint organikus állatközösség, a maga hierarchikus szerkezetével.

Meg kell jegyezni most már, hogy a harcban kialakult egyensúly sohasem harmonikus.

A horda szelektív struktúra, abban „az egyednek nincsen specifikus funkcionalitása (mint az élő szervezetben a szervnek), ott minden egyed másikkal helyettesíthető, sőt szükségképp kicserélődik (hiszen halandó), úgyhogy a struktúra sosem hiányos, tényleg nincs benne nélkülözhetetlen egyed”. Éppen ezért az egyedek részéről „folytonos, örökösen megújuló, mondhatni önmagát generáló küzdelem folyik benne a domináns szerepekért; a kialakult egyensúlyt újabb aspirációk borítják fel, hogy az újonnan kialakult egyensúlyt ismét új aspirációk tegyék próbára”.**

(Innét a szóláshasonlat: állandóan marakodnak, mint a kutyák.)

Azt is meg kell jegyezni, hogy nem minden egyednek kell megvívnia éppen mindegyik párbajt. A kölykök a meglévő hatalmi viszonylatokba születnek bele; a felnövekvő, erőben gyarapodó új aspiránst egyetlen megvívott (vagy akár csak kezdeményezett) párbaja esetleg több fokozattal juttatja előbbre a horda hierarchikus szerkezetében. De a vezérszerepet minden esetben személyes, egyéni viadalok döntik el – itt kivétel nincsen.

Csodálatos és rettenetes, mondom. Ráísmernek-e, kedves olvasóim, azt kérdem, ráísmernek-e ebben a leírásban valamire? Ne mondják ki, kérem, mire ismernek itt rá, hiszen mégiscsak borzalmas volna bevallani, hogy amire ráísmertek, az éppen az emberi társadalom. Vagy legalábbis annak alapmodellje.*** Vagy leg-

* *A nyugati hadtest*. Kriterion, 1979.

** Mint saját szövegeimet idézem (*A társadalmi szerveződés*. 1989), hiszen mégsem fogalmazhatom újra régebbi gondolataimat, valahányszor eszembe jutnak.

*** Tudniillik a diktatúra.

alábbis a *politika*, amely viszonylag nyílt, leplezetlen válfaja a társadalomban sokrétűen és leplezetten folyó dominanciaharcnak.

Ezért írtam le, s ismétlem meg most: ha a hatalom genezisére vagyunk kíváncsiak, mindenekelőtt az emlőshordák szociológiájához kell folyamodnunk. Így alakult ki tehát a hatalom az előemberek közösségében, ezt örököltük magával a szociális kerettel együtt, ebben sínylődünk most és mindaddig, amíg emlősállatok közössége leszünk.*

A hatalom tehát uralmi viszony. A közösséget strukturáló dominanciaharcból következik, a társadalom hierarchikus szerkezetében kivívott pozíció fejeződik ki benne. Mindegy most már, hogy az aspiráns milyen eszközökkel vívja ki vezérszerepét. Egyik intrikával, a másik összeesküvésekkel, politikai gyilkosságokkal, államcsínyekkel, a harmadik öröklés útján vagy választási kampány során (ez még a leghumánusabb) – attól függően, hogy milyenek abban a társadalomban a játékszabályok. Az eredmény minden esetben az, hogy a dominanciaharc abszolút győztese megkapja a végrehajtó hatalmat (az elnyomás, az uralkodás jogát), amelyből alattvalói rangsor szerint részesülhetnek.

És persze megkapja a rendtartás köteleességét.

(Ezt az utóbbit mindig a legjobb tudása szerint fogja ellátni, mégpedig a saját érdekében, hiszen csak addig maradhat meg domináns szerepében, míg a hatalmi egyensúly fel nem borul. Rendtartás és hatalomgyakorlás – mondhatni egy és ugyanaz.)

Az alattvalók pedig (a társadalom összes tagja, a legalacsonyabb fokon állóktól a potenciális riválisokig) ünnepélyesen „beiktatják”, szertartásosan meghódolnak neki, ha ugyan térdre nem esnek.**

Miért érdemes vajon valamely emlőshordában kivívni a vezérszerepet? Miért törekszenek erre az egyedek?

Hát először is azért, mert a dominancia az egyed leghatékonyabb eszköze arra, hogy fenntartsa stabilitását, és ellenálljon a szelekciónak.*** Az erősebb kutya... hiszen tudjuk. Azután azért,

* Hogy mindez milyen speciális formát ölt fel kommunikatív közegben (az emberi társadalomban), hogyan generál csoporturalmat, arról már szóltam.

** Mint a kutyák.

*** Erről már bővebben szóltam (*A társadalmi szerveződés*).

mert alávetettnek, szolgának, rabszolgának lenni nagyon rossz. A vezér senkinek sem tartozik engedelmisséggel, legfeljebb a törvénynek (ha ugyan van), mindenki más engedelmisséggel tartozik neki, vagy valakinek, vagy sokaknak, vagy éppen mindenkinek.* Végül pedig azért, mert a dominancia előjogokkal, gazdagsággal, mindenféle kiváltsággal jár.

Sohasem felejttem el, évekkal ezelőtt Lonci unokámmal kísérteltünk az állatkertbe, s leültünk egy padra, a majomketrec elé. Szép, tágas ketrec volt, magas drótháló fedte be, vette körül, nem is ketrecnek, inkább kifutónak nevezném; odabent vidáman mókázta a majmok. Egy zacskó cukrot vittünk magunkkal, apró, gömbölyű „tojás-cukorkát”, ebből csemegéztünk ültünkben.

A gyermekek roppant szeretik etetni az állatokat, első reflexük, hogy ezzel-azzal kínálják őket. Hamarosan arra lettem figyelmes, hogy Lonci unokám is cukorral kínálja a kifutóban hancúrozó népes majomcsapatot: a dróthálón keresztül bedobott nekik egy szem tojás-cukorkát. Találomra dobta, így hát fel sem tűnt, hogy adományát a legnagyobb majom (egy óriási hím) kapta be.

De aztán Lonci unokám újabb cukrot dobott be, s hogy, hogy nem, ez is a vezérhímnek jutott.

Ez azért már feltűnt. Kucorogtak ott, a kifutó sarkaiban, hintáztak ott a köteleken elálló fülű, nagy szemű, kedves kicsi kölykök (mintha csak plüssből készültek volna), Lonci tehát most már azokat vette célba, hogy nekik is juttasson a csemegéből. Ám jóformán még földet sem ért a cukor, máris ott termett a vezérhím, s rögtön bekapta.

Akkor Lonci unokám a következő stratagémát eszelte ki. Bedobott a dróthálón egy cukorkát a kifutó egyik szegletébe, s amikor a vezérhím fergeteges rohanással odafutott, hogy megszerezze, gyorsan bedobott egy másik cukorkát is, az átellenes sarokba, az egyik ott kuporgó kölyök elé.

És figyeljenek, kérem, mert ez volt a legmegrendítőbb. A kölyök, akinek a cukorka úgyszólván az orra elé pottyant, s épp csak be kellett volna kapnia, ez a szegény kölyök *nem merte bekapni* a cukrot! Ott tököldött vele, tette-vette, forgolódott körülötte

* Aszerint, hogy milyen helyet foglal el a társadalmi gúlában.

(mintha csak ügyetlen volna), míg a vezérhím, jó 15-20 méter távolságból, odarohant, s habozás nélkül elvette tőle, bekapta.

Hát mondják meg, kérem. Lonci unokámnak egyetlen szem cukrot sem sikerült valamelyik kölyöknek juttatnia! Abban az egész majomhordában egyedül a vezérnek volt joga a csemegéhez. És ezt a jogát (bizonyára a várható megtorlás tudatában) akkor is tiszteletben tartották, ha könnyedén kijátszható lett volna. A jogállapot a hordában mondhatni *interiorizáltan* érvényesül. Arról is tudok, hogy az oroszláncsalád tagjai „oroszlánjogon”, szigorú rangsor szerint részesülnek a közös zsákmányból: ha a kölyköknek már nem jut – hát nem jut. Ilyen az öskommunizmus. Nem is értem, az efféle közösségekben hogyan nem halnak éhen a kölykök.

Azonkívül, hogy az egyén stabilitását, sőt egész életvonalát (esetleg örökletesen is) biztosítja, azonkívül, hogy felment mindenféle alávetettségtől, stressztől, frusztrációtól, mindezekon kívül tehát még mi a hatalom előnye az egyedre nézve? Miért kívánatos, micsoda az?

A hatalom az elosztás monopóliuma.*

Rendben van, mondhatná bárki, ez csakugyan így lehet az állatfalkákban, de hát az emberi társadalom sok ezer éves múltra néz vissza, annak már kultúrája van, erkölcsi, gazdasági tartalékai vannak, abban már nem az állati mikroközösségek törvénye, nem az ökológia érvényesül. Amikor mi hatalomról beszélünk, réges-rég az államhatalmat értjük ezen.

Így van, csak nincs így. Az államhatalom legmélyebb alapjaiban igenis szintén az emlőshordák törvényei szerint szerveződik meg.

De mert nem szeretek kinyilatkoztatásos alapon, ex cathedra beszélni, vettem a csekély fáradságot, s utánaéztem az államhatalom eredetének.

Példánc Egyiptom.

Tudják, kérem, az úgy volt, hogy Egyiptomot eredetileg nem lakták emberek – kőkorbeli lelet a Nílus völgyéből máig sem került elő. Mit is kerestek volna ott, hiszen nem ismerték a földmű-

* A *javak* és a *jogok* elosztására egyformán gondolok itt.

velést. A Szahara ellenben egyetlen óriási szavanna volt, dús fűvel, majomkenyérfákkal, ernyőakáciákkal és persze elképzelhetetlenül bő vadállománnyal; ott virult, tenyészett évezredek óta a maga hibátlan ökológiai egyensúlyában – és számos vadászklán kóborolt rajta. A vadbőség következtében ezek jól meg tudtak élni, népességük szakadatlanul növekedett. De egyszer csak, ki tudja, miért, talán a jégkorszakkal összefüggő éghajlatváltozás miatt, talán azért, mert a szaporodó vadásztörzsek áttértek a pásztorkodásra, és túlságosan is lelegettették (mint manapság a Sahel-övezetet) – talán csak egyik okból, talán mind a kettőből, a szavanna egyszer csak elkezdett sivatagosodni. Eltűnt róla a fű, kikezdte az erózió, a hajdani vadászparadicsom helyét homokosivatag, kősvatag foglalta el. A Szahara vadászklánjai tehát inkább inkább leiszorultak a folyóvölgyekbe. De az általánossá váló szárazság folytán lassan a folyók is elapadtak, puszta folyómedrek (vádik) maradtak utánuk: a vadásztörzseknek végképp elsorvadt az életterük – ki tudja, mi lett velük, talán kivesztek, talán sivataglakó beduinokká adaptálódtak.

Nem így a Nílus völgyében! Azok a vadásztörzsek, amelyek nagy szerencséjükre oda szorultak le a terjeszkedő ínség elől, egykönnyen biztosíthatták a stabilitásukat. Tudniillik áttértek a földművelésre. A bőséges trópusi csapadékot, s abban a mérhetetlen mennyiségű szerves anyagot (trágyát) menetrendszerűen szállító Nílus lett aztán a természeti alapja az ételmet is tartalékolni tudó, fejlett földművelésnek, civilizációnak, magaskultúrának, magának az egyiptomi államalakulatnak.

Ezek az előzmények.

Az állam kialakulása pedig a következőképpen ment végbe.

A Szaharában vándorló vadásztörzsek életét totemisztikus, animisztikus kultúra szabályozta; mindegyik klánnak totemállata volt, azzal azonosult mágikusan, attól eredeztette magát. Az egyik klánnak a sólyom, a másiknak a sakál, a harmadiknak a kígyó volt a totemje. Érdeemes odafigyelni: mind csupa szavannai, sivatagi állat, véletlenül sem fordul elő közöttük víziló vagy krokodil. Az, hogy a Nílus-völgy faunája a totemállatok között egyáltalán nincs képviselve, cáfolhatatlanul bizonyítja a törzsek szaharai eredetét.

Maguknak a vadásztörzseknek pedig természetesen ugyanolyan dominanciaharcban kialakult hierarchikus szerkezetük volt, amilyent az előbb, az emlőshordák kapcsán leírtam. Leszortultak tehát a Nílus völgyébe, áttértek a földművelésre.* És ahogy levonultak, s elkezdtek ott gyarapodni, máris megindult közöttük a dominanciaharc – jól jegyezzük meg: most már a törzsek között! Nem tudni pontosan, milyen eszközökkel vívták meg dominanciaharcuk, nyilván fegyverrel, de ez nem bizonyos. Az amerikai indián vadásztörzsek között például a kölcsönös megvendégelés (a potlash) döntötte el a dominanciaviszonyokat. Az a törzs, amelyiknek többször és jobban sikerült megvendégnie a rivális törzset – talán mert nagyobb területe, ügyesebb vadászai voltak –, jogot szerzett a rivális klán totemállatának (mint törzsi jelvénynek) a használatára. Tehát mondjuk a sólyomnemzetség a sakált is bevonta panteonjába, s ily módon kisajátítva az „istent”, dominanciát szerzett a sakálnemzetség fölött.

Nem tudom, mondom, milyen eszközzel vívták meg az egyiptomi klánok egymás között a dominanciaharcukat, biztos azonban, hogy az a nemzetség, amelyiknek sorra, egymás után a legtöbb totemállatot sikerült bevonnia panteonjába, s ekként növekvő ereje folytán végül az összest bevonta, az lett Egyiptom uralkodó törzse. Nem is jól mondom. Előbb hatalmi góccok alakultak ki így; a hatalom a maga általános törvénye szerint kettősen polarizálódott, s azután ezek a centrumok rivalizáltak tovább, döntöttek el végül a harcot. Hiszen tudjuk is, hogy Egyiptomban két királyság alakult ki (Alsó- és Felső-Egyiptom), úgyhogy egyik felének fegyverrel kellett meghódítania a másik felét.

Az abszolút győztes törzs domináns helyzete alakította ki aztán az egységes államhatalmat. Az egyiptomi (és minden más) államszervezet tehát egyetlen domináns törzs „jogara alatt” alakult ki, nem pedig szabad társulás útján, ahogy jogászok és ideológusok még mindig hiszik.**

* A városi civilizációk kialakulásának minden esetben földművelés a feltétele, ezt mondani sem kell.

** Vannak persze kivételek. Svájcban például külső hatalmi nyomás sajtolta államegységbe a kantonokat. Szerencsés állam!

A domináns törzs dominánsa (vezére) lett aztán Egyiptom földjén az uralkodó.

Mi erre a bizonyíték: éppen a fáraó hatalmi jelvényei. Ahogy a domináns törzs rendre, egymás után begyűjtötte magának a törzsi totemeket, akképpen viselhetett egyre több hatalmi jelvényt a dominánsok dominánsa, míg végül az egész panteont kisajátíthatta. És viselte fején Alsó- és Felső-Egyiptom kettős koronáját, él hordott magán isten-királyi ornátusában sólymot, ureuszkígyót, skarabeuszt, sakál-, sőt hiénafarkat – megannyi törzsi totemet–, amelyek ezentúl az egységes államhatalom szimbólumai lettek.

Ekként keletkezett Egyiptomban az állam.*

Hát látják, kérem, ahogy az emberközösség hatalmi struktúráját a dominanciaharc hozza létre, pontosan úgy hozza létre a dominanciaharc az államhatalmat is. Egészen mindegy, hogy egyedekről vagy törzsekről van-e szó: a társadalom szerveződését egyazon törvény, a dominanciátörvény generálja. (Ugyanez generálja korunkban az államok közötti elszánt versengést a világuralomért, a maga törvényszerű kettős polarizáltságával.)

„Tudnunk kell, hogy a harc általános; az igazság harc; és minden harcból és szükségből születik.” „A harc mindennek az atyja és mindennek a királya, egyeseket szolgálkává, másokat szabadokká tesz.”

Nem tudom, miért ne mondhatnók ki az igazat, ha kétezer-öt-száz évvel ezelőtt Hérakleitosz már kimondhatta, ha a *Gilgames-eposz* már ötezer évvel ezelőtt kimondhatta.

A dominanciaelv a társadalom alapelve. Az emberi társadalomban bármiféle egység, rend, szervezet, szerveződés dominanciával hozható létre, másképp sehogy. Én ezt a tételt szépirodalmi munkáimban már többször leírtam, de senki sem hiszi, kivált a politikusok nem, akiknek pedig foglalkozásuknál fogva mindig is tudniuk kellett.

Rendben van, mondhatná megint valaki: klánokra, törzsekre, ókori birodalmakra mindez talán tényleg érvényes; talán csakugyan így jött létre egykor a társadalom meg az állam. De azóta sok ezer év telt el, feltaláltuk a „haladást”, s ma már ott tartunk,

* Ide vonatkozó ismereteim forrása: Moret-Davy: *Des clans aux empires*. Paris, La renaissance du livre, é. n.

hogyan az emberiség jelentős része emberszabású demokráciákban él. Az én velejéig pesszimista társadalomképem csakis az indokolhatja, hogy véges-végig embertelen diktatúrákban éltem – mondhatná valaki.

Hát akkor tekintsük talán át, milyen a manapság működő demokráciák szerkezete.

A „demokrácia” terminus szótári jelentése: népuralom. A demokrácia attól demokrácia, hogy abban a nép uralkodik. Az „uralkodás” szó azonban viszonyt fejez ki; aki uralkodik, az ugyebár *valakin* uralkodik. Kezdetben nyilván az arisztokrácián uralkodott, de kicsodán uralkodik manapság a modern demokráciákban a nép? Ha máson nem, nyilván magamagán. A demokrácia eszerint a nép önkormányzó, önadminisztráló, mondhatnám *önuralmi* szerkezete, olyan társadalom, amelyet immár nem a dominanciaharc, hanem a „népakarat” szervez szociális egésszé.

Most már nem azon kell itt nevetnünk, ami a nép *önuralmával** kapcsolatban kicsúszott a tollam alól – bár hiszen az is fogalmi elmentmondást leplez le. Még csak azon sem, hogy maga a „nép” szó századunkban már merő nevetség. Aki a felbomlott nép, a kultúrájától megfosztott, atomizálódott tömeg korában még népről beszél, az minden bizonnyal manipulálni akar. Mégsem ezen kell itt nevetnünk, hanem a „népakarat” kifejezésen. Mintha bizony nem az volna jellemző mai szociális szervezetünk minden egyes tagjára (az egész felbomlott népre), hogy a legkülönbözőbb érdekek, hitek, meggyőzések differenciálják az akaratát, s úgy szólván annyiféle az akaratuk, ahányan vannak!

Hát persze a mai demokraták nem is ilyesmit értenek népakaraton. A többség opcióját értik ezen. Adódnak különböző elképzelések a társadalmi mozgás lehetséges irányairól, ezek közül a „népnek” választania kell, s amelyik irányzat mellett dönt, az lesz azontúl az önmagán uralkodó „nép” akarata.

Milyen irányzatok közt választhat a lakosság? Micsodák ezek az irányzatok?

Különböző politikai pártok programjai.

* A kifejezés *Mandics György-M. Veress Zsuzsanna* leleménye.

A következő két kérdés tehát: 1. Micsodák maguk a politikai pártok? 2. Milyen programjuk lehet?

1. A pártok: politikai szervezetek, érdekszövetségek, amelyek a népakarat képviselőjére pályáznak, s ezen az úton próbálják elérni társadalmi-politikai céljaikat. Mi a céljuk? Hát persze ez is meg az is, de mindenekelőtt a végrehajtó hatalom megszerzése. (Enélkül ugyanis egyéb céljaikat sem érhetik el.)

Képzelnék el, kérem, mondjuk, öt embert. Ha ezek közül kető bármilyen ürügyön szövetkezik (míg a többiek nem szövetkeznek), ugye nem is kétséges, hogy uralkodni fognak a többiekén. Képzelnék el ezer embert. Ha ezek közül csak ötven szövetkezik (míg a többiek nem szövetkeznek), ugye, kiváltságosak lesznek, akadály nélkül érvényesíthetik uralmi igényüket. Képzelnék el egy egész társadalmat. Ha ennek egy csekély töredéke szövetkezik (míg a többiek nem), ez a töredék, ugye, domináns helyzetet vívhat ki magának, akadály nélkül uralkodik majd abban a társadalomban.

Ilyen érdekszövetségek a pártok.

A népakaratra, annak képviselőjére hivatkozó politikai szervezetek nemhogy kiiktatnák a dominanciaharcot a társadalom életéből, hanem éppenséggel eszközei annak. Nemcsak hatékony, hanem a leghatékonyabb („kollektív”) eszközei. Mondjuk ki világosan: nyílt összeesküvések ezek a hatalom megszerzésére azok fölött, akik nem szövetkeztek. Mi, akik sokáig éltünk egypártrendszerben, nagyon jól tudjuk, milyen célt szolgál egy politikai párt.

De hát a demokráciára épp az jellemző, hogy több irányzat, több párt működik benne, ezek versengenek a népakarat képviselőjéért (a végrehajtó hataloméért). Amelyik párt netán diktatórikusan visszaél megszerzett hatalmával, azt a következő választáson egyszerűen elsöpri a „népakarat”.^{*} A pártok így mintegy korlátozzák, ellenőrzik is egymást. Ez a demokrácia elmélete.

Képzelnék el, kérem, mondjuk, ezer embert. Ezek közül ötven ilyen, ötven olyan, ötven meg amolyan ürügyön szövetkezik.

^{*} Olyasmi is előfordulhat, persze, hogy a hatalmon levő párt csak akkor rendez új választásokat, ha már biztosra megy (Hitler) – vagy nem is rendez soha szabad választást (kommunizmus). A demokrácia mindig magában hordozza az alkotmányosan instaurált diktatúra lehetőségét.

Közvetlen céljuk tulajdonképpen a hatalom, ám a hatalmat adott helyzetben már nem egyszerűen a szövetkezés erejével, hanem harcban, egymás ellen kell kivívniuk. Megkérdendőtne most már a fennmaradó nyolcszázötven ember, hogy milyen jogon óhajtanak uralkodni rajta (persze: az erősebb jogán), milyen címen marakodnak fölötte az uralomért – mégsem kérdezi meg. Mert a három párt, amelynek homlokegyenest ellenkeznek az érdekei (mindegyik magának akarja megszerezni az államhatalmat), egyetlen vonatkozásban azért közös nevezőn van. Abban, hogy jogos a harcuk, hogy valamelyiknek uralkodnia kell majd a többiekén. Összeülnek tehát, és *legalizálják egymást*; törvényesítik azt, ami a népuralom (illuzórikus) definíciója szerint eleve törvénytelen – tudniillik a csoporturalmat. Intézményesítik is a megegyezéseket: parlamentarizmusnak nevezik el.

A nyolcszázötven embernek (a népnek) pedig választást kínálnak: döntse el szabadon, melyiket veszi nyakába a három versengő érdekszövetség közül, melyik uralkodjék rajta, melyiknek hódoljon majd meg.

Mihelyt pedig eljönnek az új választások, s kitűnik, hogy a „népnek” az egyik párt uralmából már elege volt – mi mást tehetne? –, a másikat kénytelen választani.*

A „nép” tehát sohasem arról dönt, hogy uralkodjanak-e rajta egyáltalán, hanem csak arról, hogy melyik érdekszövetség uralkodjék rajta.

Mindezt pedig politikai szabadságnak (a választás szabadságának) nevezik el.

Hát látják, kérem, ilyen egyszerű ez a dolog.

A dominancia a társadalom életéből nem iktatható ki.**

Ha a pártok hatalomra törő érdekszövetségek, akkor a parlamentáris demokrácia a hatalmi harc különleges, „kollektív” formája, amely azért ugyanúgy meghatározza a társadalom szerkezetét, mint a meztelen dominanciaharc. A szociális struktúra a demokráciában éppolyan hierarchikus, mint az emlőshordában. Aki mást mond: csal vagy csalódik.

* Vagy a másik két párt koalícióját természetesen.

** Mert az az élő sejt stabilitásából törvénytzerűen következik.

Más szóval a politikai pártok, miközben szabad választást kínálnak, egyúttal kész tények elé is állítják a társadalmat, hogy ti. nincs más megoldás: közülük valamelyiket választani *kell*. Valamelyiknek a hatalmát instaurálni *kell*. Az új dominánsnak meg *kell* hódolni, a hatalmi struktúrát meg *kell* őrizni, még ha a dinamikus egyensúly közben fel is borult.* A demokratikus hatalmi struktúra épp csak annyiban különbözik bármelyik mástól, hogy a dominanciaharcot más eszközökkel vívják, *más játékszabályok szerint* döntenek el. Ezért mondhatjuk: a demokrácia vagy manipulatív ideológia, vagy illúzió. Az emberi társadalom mindig hierarchikus szerkezetű; szervező elve mindig a (nyílt vagy demokratikusan leplezett) dominanciaharc.

És hányféle válfaja van még az elleplezésnek! Amiként a hatalom gazdagsággal jár, azonképpen jár a gazdagság hatalommal. Senki sem hiteti el velem, hogy – noha mindkettőnek csak egyetlen szavazata van – azért Rothschild** meg a földszegény költő nem állnak a társadalmi hierarchia nagyon különböző fokain! Hogy tehát *nincsenek* ilyen lépcsőfokok. Ha pedig vannak, ha a gazdagság hatalommal jár, s ráadásul még örökíthető is, senki sem hiteti el velem, hogy bármely demokratikus társadalomban valódi esélyegyenlőség érvényesülhet. Legfeljebb kisebb egyenlőtlenség! Mert a demokrácia *gazdag* államok privilégiuma, ott a javakból (s így persze a jogokból is) viszonylag mindenkinek eleendő jut.*** – Ezért nem tud klasszikus demokrácia lenni például Dél-Amerikában vagy Kelet-Európában. Nem: reális esélyegyenlőség nem lehetséges, ez csak vágyálom, leplezés, ködösítés, ideológia, illúzió.

És akkor még az információ hatalmáról nem is beszéltem. Arról a dominanciáról, amelyet az információ monopóliuma biztosít csoportoknak vagy egyedeknek. És ezer más formájáról az egyenlőt-

* Hogy a hatalmi egyensúly erőszakos (forradalmi) megbomlása után miként megy végbe a hatalom újrafelosztása, arra nézve lásd a francia forradalom történetét.

** Francis Jammes meg *Ady Endre* juttatta épp őt eszembe.

*** A javak és a jogok korrelációjára nézve lásd a vezérhím viselkedését a majomhordában.

lenségnek, amelynek felszámolását a nagy francia forradalom olyan felelőtlenül ígérte meg.

Leszögezhetjük tehát, hogy a politikai pártok nem a társadalmi egyenlőség, hanem éppen az egyenlőtlenség, az uralkodás, a hatalom eszközei: a demokratikus társadalom éppúgy hierarchikus szerkezetű, mint bármelyik másik.

2. Kérdésünk másik fele: milyen jogcímen akarják megszerezni a hatalmat a politikai pártok? Milyen választható mozgásirányt tűznek ki a társadalomnak?

Minden politikai párt azon a jogcímen akar uralkodni, hogy tulajdonképpen csak vezetni akar. Ahogy mondani szokták: „hajlandó vállalni a kormányzás felelősségét” (a demokráciának humora van). Vezetni pedig minden párt azon a jogcímen óhajt, hogy ő a népakarat képviselője. Így hát saját tényleges hatalmi céljai mellett általános társadalmi „cél” is kénytelen javasolni azoknak, akik nem szövetkeztek, különben sohasem sikerül megnyernie voksaikat.

Ezért a hatalomra törő politikai érdekszövetségek programokat dolgoznak ki (vagy vesznek kölcsön, vagy örökölnek) – ezek többé-kevésbé megalapozott társadalmi elméletek. Minden társadalmi elmélet azzal az igénnyel lép fel, hogy pontosan ismeri a társadalom szerkezetét, törvényeit, mozgásirányát, kívánatos (és elérhető) állapotát, sőt az utat is ismeri, amelyen ez a kívánatos cél elérhető. A társadalmi elméletek eszerint utópiák. A pártprogramok: utópiák. A politikai pártok utópiákkal kecsegtetik azokat, akik nem szövetkeztek, hogy ily módon megnyerjék őket, és (közös kialakított játékszabályaik szerint) kivívják, elfogadtassák az uralmat.

Értsük meg jobban. A politikai pártok azzal az igénnyel lépnek fel, hogy biztosan tudják, „mi a teendő”, mi a „közjó”, mi a társadalom egyetlen javasolható mozgásiránya – ilyen jogcímen aspiálnak a hatalomra. E nélkül a biztos tudás nélkül hogyan is vállalhatnák a „kormányzás felelősségét”? De aki azt hiszi, hogy mindezt biztosan tudja, az nem lehet más, csak tudatlan. Minél jobban véli tudni, annál tudatlanabb. Mert a társadalmi mozgást (rövid távon) lehet ugyan prognosztizálni, kellő erővel a legostobább politikai célt is el lehet ugyan érni, de a *történelem* mozgás-

irányát nem lehet kijelölni. Annak a mozgása ugyanis *nem* célirányos. Marx ide, Hegel oda: a történelemnek nincs célja.* Az emberi cselekedetekben szükségképp érvényesül, a történelemben azonban sohasem érvényesülhet finalitás.

Összefoglalva tehát:

1. A politikai pártok hatalomra törő érdekszövetségek, a dominanciaharc hatékony, kollektív eszközei.

2. A pártprogramok pusztá ürügyek, a hatalmi aspiráció illuzorikus ürügyei, afféle manipulatív proféciaik.

*

A demokrácia – per definitionem – azzal a megtévesztő ígérettel lép fel, hogy megvalósítja a nép önuralmát, kiiktatja a társadalomból az emlőshordák mindenkori szervező elvét, s így módon megszünteti az emberközösség hierarchikus szerkezetét. Ezeknek helyére (egységes népakaratként) saját demokratikus alapelvét, a „szabadság, egyenlőség, testvériség” ideologikus jelszavait iktatja be. Ezek strukturálnák tehát ezentúl a társadalmat, ezek generálnák a szerkezetét. A demokrácia így jelszavakkal, erkölcsi elvekkal helyettesítené a természeti törvényt; nincsen fogalma a „természeti”, illetve „erkölcsi” tényleges mivoltáról, ellentétes irányú működéséről, reális viszonyáról. A demokrácia nem olvasta Racine-t.

Micsoda tehát a demokrácia, úgy egészében? Éppen olyasmi, mint bármelyik pártprogram külön-külön, mint akár a kommunizmus – tudniillik szintén csak *utópia*. Régóta ismert, szigorú, egyetemes (természeti) törvényt helyezne hatályon kívül. A törvény azonban azért törvény, hogy érvényesüljön. Ha nyíltan nem tud, hát kerülő úton, elleplezetten fog érvényesülni. S tényleg: e demokratikus bonyodalom mind csak arra való, hogy valamelyik politikai érdekszövetség a dominanciát a maga számára minél „indokoltabban” szerezze meg.

Mindent összevéve a demokráciában nem a nép, hanem egy érdekszövetség uralkodik.

* A történelemnek azért nincs célja, mert a társadalomnak nincs tudata (lásd: *Három alapelv*).

(Kicsodán? Magán a „népen”.)

A népuralom a csoporturalom fedőneve.

De minthogy a dominanciatörvény a pártokon *belül* is szükségképp érvényesül, a „népuralmat” végeredményben a hatalomban egymást váltogató pártvezérek (és mögöttük állók) uralmának kell tekintenünk.

Szabadság, egyenlőség, testvériség: üres, beválthatatlan ígéretek! A hierarchikus szerkezetű emberi társadalomban ilyesmi nem lehetséges. Ha mindezek helyett legalább megbízható jogrendszerünk van, már annak is örülhetünk.

A modern demokráciában éppúgy hatalma van embernek ember felett, mint bármely más társadalomban. Legfeljebb más eszöközökkel kivívott, nem olyan nyílt, nem olyan durva – mondhatni polgárjogokkal enyhített hatalma! A demokrácia, mihelyt eljönne, éppúgy kielégítetlenül hagyná erkölcsi érzékünket, mint bármilyen más uralom. Ha a felszín alá, a mélyére nézünk, a demokráciában is ugyanazt a hatalmi struktúrát találjuk, amelyik az emlőshordákban vagy a diktatúrákban csupaszon, modellértékűen jelentkezik.

Innét adódik aztán a demokrácia mindenkori rossz lelkiismerete. Mindig számon kérhetők rajta a jelszavai, beválthatatlan ígérétei; úgyszólván zsarolható tulajdon elveivel. Amiből viszont a demokrácia egyetlen igazi előnye következik. Szüksége van polgárjogokra; nem nőhet át tartós zsarnokságba, intézményesített jogtalanságba *anélkül*, hogy végképp feladja, jóvátehetetlenül leplelje magát. A modern demokrácia olyan leplezett uralom, amely mindaddig szemben fog állni a leplezetlen uralommal, amíg csak teheti.

Hát ilyennek látom a mai demokrácia működését és esélyeit, kedves, demokrata uraim, ilyen szélsőséges véleményem alakult ki téves és megtévesztő, s ráadásul nem is egészen önzetlen nézeteikről.

De mert az, amit önök javasolnak, még mindig sokkal jobb, mint a pőre diktatúrák, amelyekben mostanáig éltem (s amelyek-től tovább is félek) – én önöknek drukkolok mégis.

(1990. IV. 7.)